

novе knjige...

120 **Zdeslav Dukat: SOFOKLO, ogle-
di o grčkoj tragediji, Biblioteka
Dometi, nova serija, knjiga 12,
Izdavački centar Rijeka, Rijeka
1981.**

Sustavni i cjeloviti radovi o antičkoj književnosti kod nas su rijetki: ako izuzmemo preglede povijesti literature, tada ostaju uglavnom samo pojedinačni kraći tekstovi objavljeni u časopisima i predgovori i pogovori uz prijevode s grčkog ili latinskog.

Dukatova knjiga o Sofoklu, prema tome, već samom svojom pojavom i koncentriranošću oko jedne jedine književne teme izaziva interes i pažnju, iako treba naglasiti da su i ovdje okupljeni eseji tiskani između 1972. i 1977. u časopisima, no svih je sedam radova posvećeno u osnovi najznamenitijem od grčkih pisaca tragedija.

U prvom eseju, najranijem i u kronološkom nizu, „Lik Elektre kod trojice grčkih tragičara“, komparativno se ispituje kako Eshil, Sofoklo i Euripid obrađuju popularni ženski lik iz mita o Orestu. Ne izlazeći mnogo iz tradicionalnih okvira, Dukat zaključuje da je Eshilova Elektra, u funkciji izgrađivanja teološke koncepcije svijeta, premda psihološki nerazrađena, ipak na izvjestan način najljudskija; Sofoklova je junakinja lik golemih dimenzija, a Euripid gradi zapravo antiheroinu i time zatvara mogućnosti daljeg tragičkog pristupa.

Drugi rad daje detaljan pregled pogleda književne kritike na Sofoklov opus od antičkog vremena sve do danas, a istovremeno u konciznom obliku navodi danas poznate podatke o životu atenskog dramatičara. Tako smo na jednom mjestu dobili sakupljene broj-

ne teorije i činjenice, no one nisu samo registrirane, već im je, osobito u posljednjem dijelu, koji se odnosi na naše stoljeće, pridodana i autorova, ponekad veoma inspirativna, interpretacija.

„Sofoklo i kult heroja“ naziv je trećeg teksta, u kojem se analizira, ponovo u komparaciji s Euripidom i, posebno, s Eshilom, problem religioznog u Sofoklovu djelu: Dukat ne prihvaća u potpunosti stav preuzet iz tradicionalne kritike prema kojem je Sofoklo samo utjelovljenje grčke religioznosti, nego dokazuje da atenski tragičar, naprotiv, u jednom uzburkanom vremenu pokušava u literarnoj transpoziciji obnoviti moralne ideale, o čijem će propadanju Euripid svjedočiti na tako potresan način.

Centralni dio četvrtog eseja ispituje u čemu se u Sofoklovim tragedijama „Kralj Edip“ i „Edip na Kolonu“ sastoji tragička krivnja heroja, koja je i inače osnovni pokretač i mitske i tragičke radnje (šteta je što Dukat nije detaljnije istražio relacije između mita i tragedije). Zanimljiv je autorov zaključak, u opreci s mnogim drugim teoretičarima: da je temeljna Edipova krivica u tome što karakterom i ponašanjem nadilazi granice prosječnih ljudi, dakle u negovnoj herojskoj prirodi.

Nasuprot uvriježenu mišljenju prema kojem je upravo Sofoklo davao Aristotelu paradigmatski tip tragedije za teoriju izvedenu u „Poetici“, u petom tekstu Dukat dokazuje da se pojam tragičkog i tragedije kod Sofokla i Aristotela bitno razlikuje; i kao što je Aristotelova teorija, izrasla u jednom sasvim izmijenjenom vremenu, nedo-

statna da bi se objasnila Sofoklova dramaturška praksa, tako je i Sofoklova djelatnost nedovoljna da bi se shvatile osnovne Aristotelove intencije. Na ovu se temu nadovezuje i šesti esej, „Grci, tragedija i tragično“, u kome se s jedne strane pokušava pokazati kako je tragično, za razliku od komičnog koje je općeljudsko, u svom pravom obliku vezano za grčko umjetničko iskustvo određenog vremena i prostora, a s druge se strane ispituju novovjekovne teorije tragičnog i poimanje grčkog svijeta kroz njihovu prizmu.

I napokon, posljednji, sedmi rad razmatra, na primjeru Sofoklovih „Trahijnjanki“ i u usporedbi s homerskim svijetom, odnos žene i muškarca u tragediji. U skladu s općom koncepcijom života, i brak se za Sofokla, u Dukatovu viđenju, može ostvariti samo kao haromična zajednica žene i muškarca, bez pretjeranosti bilo u kojem pogledu.

Već i nakon letimičnog pregleda knjige postaju očite neke od dobrih strana Dukatova „Sofokla“. Većina je eseja rađena u najboljoj tradiciji klasične filologije neprestano kombiniranoj sa suvremenim dometima teorije književnosti, koja nadilazi strogo pozitivistički pristup. Osim toga, premda se eseji i po temi i po načinu izlaganja prilično razlikuju, ipak oni doista sačinjavaju cjelinu iz koje se može sagledati zaokružen Dukatov pogled na Sofokla i njegovo djelo. Uz to, bilo bi nepravedno ne spomenuti danas već dosta rijetku kvalitetu: brižljivo njegovan autorov jezik koji, ipak, ne boluje od „klasičnosti“, kao što je to često slučaj u djelima ovakva tipa.

U recenziji ovakva opsega, koja ne dopušta stvarnu analizu originalnosti i novine autorovih stavova, teže je dektirati „nepovršinska“, dublja pozitivna obilježja Dukatovih radova: u svakom slučaju, može se — bez straha od pretjerivanja — reći da su mnoga gledišta o Sofoklu prvi put kod nas na ovaj način iskazana, i da je Dukat svojim esejima pridonio tome da atenskog dramatičara sagledamo bar djelomično u novom svjetlu.

Interesantno je da i dio mogućih primjedaba proizlazi upravo iz istih elemenata: naime, u prvom redu, raznolikost eseja uvjetovala je i njihovu nedovoljnu ujednačenost (posebno se to odnosi na prvi i posljednji rad u usporedbi s ostalima) i, kao što i sam autor primjećuje, relativno česta ponavljanja koja su se u priređivanju ipak mogla izbjeći. Osim toga, u stalnoj napetosti između tradicionalnog pozitivizma i suvremenog prenošenja težišta na izrazitu autorsku interpretaciju, Dukat nije uvijek pronalazio pravu mjeru između ove dvije tendencije: ponekad tekst upravo pretrpava činjenicama, a katkada se njegove tvrdnje čine nedovoljno argumentiranim. No možda je najozbiljniji prigovor taj što je Dukat, u vremenu koje bar teoretski teži za tim da objasni što više dimenzija stvaralačkog umjetničkog čina, u potpunosti zanemario činjenicu da je Sofoklov opus prvenstveno teatarski fenomen, pa ga objašnjava samo kao literaturu, a socijalno-historijska potka na kojoj izrasta unutrašnja i vanjska razlika između Eshila, Sofokla i Euripida nerijetko je tek ovlaš i površinski dotaknuta.

No čak i kad bi Dukatova knjiga bila toliko loša koliko je dobra (a ona je uistinu dobra), u prostoru u kojem se, kao kod nas, ljudi sposobni da sastave djelo takva karaktera mogu nabrojati na prste jedne ruke, trebalo bi je bez rezervi pozdraviti. U Dukatovu slučaju rezervi i nema, i utoliko više imamo pravo od njega uskoro očekivati veće integralno i sustavno djelo o nekoj od antičkih književnih tema.

Dubravko Škiljan

Aristotel: ZA POETIKATA, prevod od starogrčki, predgovor na avtorot i korektura Mihail D. Petruševski, Makedonska kniga, Skopje, 1979, pp. 125.

Retki su slučajevi u evropskoj kulturi da prvi prevod jednog jedinog dela iz Aristotelovog korpusa bude toliko uspešan i savršen, da jedno jedino izdanje ovog najvećeg naučnika antike na jednom jeziku bude toliko ukusno i lepo, sa toliko mnogo potrebnih podataka, kompetentnog komentara, literature, indeksa ličnih i drugih imena, sa tri predgovora (jedan je napisao Georgi Stardelov: *Aristotel ili estetika na mimesis-ot*), sa više ilustracija i u tvrdom, veoma kvalitetnom povezu, kao što je Aristotelova *Poetika* u prevodu M. Petruševskog na makedonskom jeziku.

Poznat čitalačkoj publici po uspešnim metričkim prevodima *Ilijade* i *Odiseje* i Prličevljevog *Skenderbega*, ovaj naučnik, bez sumnje naš najpoznatiji mišenolog, u ovom prevodu, koji treba

da posluži kao primer i nezamenljiv model u prevodu grčkih i rimskih autora, ostao je na visini svojih istraživanja grčke antike. Dakle, ne radi se samo o jednom prevodu sa jednog jezika na drugi nego pre svega o primeni dosadašnjih istraživanja i rezultata rada akademika M. Petruševskog, objavljenih u *Živoj antici*, *Miscellanea critica* i drugde (cf. pag. 94.) u vezi sa izvornim tekstom *Poetike*.

Iako su rezultati rada M. Petruševskog, osobito u vezi sa Aristotelovom definicijom tragedije, odnosno sa takozvanom „tragičnom katarsom“, priznati u svetu kao prihvatljivo rešenje problema (cf. *Dictionary of the History of Ideas*. Vol. 1. Wiener-Scribners, New York, 1973, pp. 269–270.), valja svakako reći da njegova istraživanja, tek sada postaju pristupačna široj čitalačkoj publici. U stvari, kako ističe i G. Stardelov u predgovoru, interpretacija Aristotelove definicije „tragične katarske“ bez sumnje je njegovo životno delo, tako da se danas, kako reče jedan diskutant na II naučnom skupu klasičnih filologa Jugoslavije u Novom Sadu (1980), ne može govoriti o Aristotelovoj *Poetici*, a da se ne spominje ime profesora Petruševskog. Na ovaj je način, iako će sigurno problemi lepog i estetskog, odnosno njihovo oponašanje ili podražavanje biti predmet istraživanja svih generacija, poduhvat koji je M. Petruševski započeo još davne 1933. godine, zaokružen.

Uspoređujući tekst *Politike* (VIII, 6–7) sa šestim poglavljem *Poetike*, gde je sadržan tako reći čitav problem o tragičnoj katarsi, zatim 17. poglavlje, gde se zapravo govori o muzičkoj ka-

tarsi, kao i analizirajući celokupni tekst *Poetike*, M. Petruševski konstatuje da poslednje dve reči definicije tragedije sadašnjeg teksta nisu autentične i da je umesto njih najverovatnije bio Aristotelov „tehnički termin“ *πραγμάτων σύνταξις* (sostavot na so-bitijata — sastav događaja). Ne upuštajući se u detalje vrednog i tako zanimljivog komentara ove *Poetike*, ovde valja svakako uzgredno reći da je možda učinjen propust što urednik *Književne smotre* X, 31–32(1978), posvećene upravo Aristotelovoj *Poetici*, za koga pretpostavljamo da je bio upućen u objavljene radove M. Petruševskog, nije smatrao shodnim da ubaci bar jedan od njegovih radova. (Možda bi najviše odgovarao upravo *Beleški kon tekstot na Arist. Poet.*)

U ovom prevodu se u stvari vidi da interpretacija, odnosno osvetljenje i tumačenje nekih delova, kao i ukazivanje na njihove autentičnosti i neautentičnosti izvornog teksta *Poetike*, zatim prizivanje u pomoć drugih Aristotelovih dela, osobito *Politike*, i niz drugih smelih poduhvata, predstavljaju možda najradikalniji preokret u izučavanju estetske misli najpoznatijeg dela teorije književnosti iz antičkog vremena. Kreativnost naučne misli se svakako očituje najviše u *Zabileški kon tekstot na Poetikata* (pp. 62–91) i u *Indeksu*, koji je, iako ne bogatiji, svakako mnogo koncizniji od izdanja *Poetike* na srpskohrvatskom jeziku. (Tu mislimo na prevode M. Kuzmića i M. Đurića.) Komentar M. Petruševskog ne preopterećuje tekst originala ni delo, kao što bi se moglo reći za *Komentar* (preko 200 stranica) M. Kuzmića, koji sada u reprintiranom izdanju imamo u ruka-

ma. Međutim, sve ovo, kao i niz drugih okolnosti, omogućilo je prevodiocu da dâ mnogo jasniju verziju i samog teksta **Poetike**, ne samo u odnosu prema pređašnjim integralnim spomenutim prevodiima na srpskom ili hrvatskom jeziku nego i u odnosu prema fragmentarnom (15 poglavlja) prevodu Z. Dukata, koji će, ukoliko bude nastavio ovo delo, zameniti prevode M. Kuzmića i M. Đurića, koji naravno imaju ogromnu istorijsku vrednost. U tome će bez sumnje makedonski prevod **Poetike** M. Petruševskog, našeg najvećeg istraživača ovog dela, mnogo pomoći.

Engjel Sedaj

124 **Filippo Capponi: ORNITHOLOGIA LATINA, Istituto di filologia classica e medievale, no 58, Genova 1979.**

Kao pedeset i osma po redu publikacija Instituta za klasičnu i srednjovjekovnu filologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Genovi izašla je 1979. opsežna knjiga (525 stranica) Filippa Capponija **Ornithologia Latina**. Djelo je, kako autor navodi u predgovoru, prvo takve vrste u svijetu: naime, u njemu su alfabetskim redom opisane sve ptice koje se javljaju u tekstovima latinskih pisaca klasičnog razdoblja.

Zapravo, o svakoj od nekoliko stotina ptica sastavljena je mala monografija koja sadržava identifikaciju latinskog imena s terminom iz moderne biološke klasifikacije (latinskim i talijanskim, gdje je god to bilo moguće), etimološ-

ko objašnjenje antičkog naziva s iscrpnim pozivanjem i na grčke izvore, opis morfoloških (bioloških) karakteristika kakav su ostavili antički autori, te podatke iz drevnih tekstova o tadašnjoj znanstvenoj atribuciji ptice, o njezinim običajima i izgledu, o njezinu gniježdenju; napokon, uz svaki je opis pridodana rasprava, i tekstološka i stvarna, o različitim problematičnim aspektima, počevši od toga da li već među antičkim piscima postoji jedinstveno atribuiranje određene ptice, pa sve do toga na koji način leksikografi i prevodioci transponiraju latinske (i grčke) nazive u suvremene jezike. Sve je to bogato popraćeno citatima originalnih grčkih i latinskih tekstova, navođenjem svih mjesta na kojima se ime javlja i potpune (često i kritički analizirane) moderne literature o određenom pitanju. Da bi Capponijev rad bio sasvim zaokružen, nedostaje mu jedino, uz indeks grčkih naziva za ptice koji se nalazi na kraju knjige, i indeks navedenih antičkih autora, iz kojeg bi — između ostalog — bilo lakše procijeniti golemost i potpunost obavljena posla.

Ovakva knjiga, dakako, može pobuditi u prvom redu divljenje, i lako je zamisliti stručnjake (od prevodilaca Aristotela i Plinija ili Aristofana i Vergilija, na primjer, do specijalista za antičku ili suvremenu ornitologiju, biologiju i zoologiju) za koje je Capponijevo djelo gotovo nezaobilazan priručnik. No ona (zajedno s nekim drugim publikacijama istog izdavača) može potaknuti i na ne odviše vesela razmišljanja o tome koliko smo mi daleko od ovakvih izdavačkih pothvata, premda smo na izvjestan način gotovo u jednakom

stupnju determinirani grčkom i rimskom kulturom kao i Talijani. Naime, ma koliko trud pojedinca ili male grupe ljudi može s vremena na vrijeme uroditi i spektakularnim rezultatima, za kontinuirano analiziranje fenomena antičke civilizacije očito je potrebno mnogo više kolektivnih i društvenih napora i htijenja. Da bih ilustrirao ovu tvrdnju, bit će možda dovoljno navesti samo nekoliko naslova objavljenih u istoj seriji kao i **Ornithologia Latina**, a Sveučilište u Genovi i njegov Institut za filologiju zacijelo nisu najjači talijanski izdavači u ovoj domeni: **Fabula Atellana. Saggio sul teatro popolare latino** (P. Frassinetti), **Fabularum praetextarum quae extant** (ed. L. Perdoli), **La „Institutio Traiani“** (S. Desideri), **Le concordanze del „Corpus Tibullianum“** (A. della Casa), **La libertà nel mondo greco** (V. Guazzone Foà), **Grammatici latini d'età imperiale** itd. itd.

Rasprava o latinskoj ornitologiji Filippa Capponija svojim opsegom i temeljitošću, te bogatstvom sadržanih podataka zacijelo nije posljednji među ovim naslovima koji pobuđuju istovremeno i zanimanje i čežnju i pomalo zavisti.

D. Š.

Remza Košćević: ANTIČKE FIBULE S PODRUČJA SISKA. Odjel za arheologiju Centra za povijesne znanosti u Zagrebu, Zagreb 1980.

Usprkos činjenici da je Sisak (Siscia, Segestica) jedan od najznačajnijih arheoloških lokaliteta u kontinentalnoj Hrvatskoj, samom nalazištu, kao i materijalu tamo pronađenom, nije u suvremenoj znanosti posvećivana odgovarajuća briga. Nedostatak monografskih djela o ovom području javlja se kao posljedica potpunog odsustva sistematskih istraživanja, pa je i materijal uvijek bio objavljivan u sklopu širih sinteza, a nikad (osim nešto rano-srednjovjekovnog) zasebno. Prikupljanje arheoloških predmeta iz Siska započelo je još u XIX stoljeću i zahvaljujući toj činjenici Arheološki muzej u Zagrebu došao je u posjed oko 30 tisuća predmeta s područja ovog grada. Najveći dio materijala slučajno je pronađen i muzej ne raspolaže gotovo nikakvim podacima o okolnostima nalaza. Samim time znatno je otežana i znanstvena obrada koja se u sklopu navedenih okolnosti može i mora sve- sti na tiopološku analizu materijala. U svom radu autorica je izdvojila sve tipove određenog predmeta — antičke fibule — zaokružila ih u cjelinu i prezentirala u vidu vrlo pregledna kataloga. Zastupljeno je 779 komada lučnih fibula podijeljenih u 24 tipa, vremenski datiranih od I do V stoljeća. Najveći dio izrađen je iz bronce, a susreće se i manji broj željeznih, olovnih, srebrnih i zlatnih primjeraka. Budući da je izvršena kemijska analiza sastava, o samom materijalu iz kojeg su na-

činjene fibule bit će kasnije nešto više riječi.

U kratkom uvodnom dijelu, uz osnovne podatke, predočena su i tri shematska prikaza dijelova, za Sisak glavnih tipova fibula: snažno profiliranih, Aucissa i lukovičastih. Korisnost ovih shematskih prikaza leži, prije svega, u lakšem praćenju teksta, a istovremeno ističe problem arheološke terminologije u hrvatskom jeziku. Unatoč tome što je u nedostatku odgovarajućih domaćih termina autorica bila prisiljena i nazive pojedinih tipova fibula prevoditi s njemačkog jezika, uspjela je postići ujednačenost nazivlja kroz cijeli tekst što nakon dugogodišnjeg šarenila nije bilo nimalo lako. Pregled tipova teče kronološkim redom, od onih najranijih (kasnolatenskog tipa), do onih najdominantnijih u završnoj epohi carstva — lukovičastih. Vrlo je interesantna podjela na tri osnovne grupe: općenito raširene (Aucissa, lukovičaste itd.), rimsko — provincijalne (trubljaste, višestruko raščlanjene itd.) te specifično domaće. U ovu zadnju grupu, koja nam se čini najinteresantnijom, spadaju kasnolatenske, glatkog luka i perforiranog držača, s dva diska na luku, fibule s krilcima, snažno profilirane, sidraste, kliještaste i zoomorfne fibule. Dok se neke od njih susreću samo na užem području (kao npr. sidraste na Balkanu), druge imaju šire područje rasprostranjenosti, ali se na osnovi ukrasa ili oblika ipak mogu pripisati specifično domaćim tipovima. Kao dokaz za tu tvrdnju spominjemo primjerak sisačke zoomorfne fibule koja „pripada panonskoj stilizaciji figure konja“. Promatrajući pitanje proizvodnje fibula u Sisku, sama se od

sebe nameće činjenica da su lokalni radionički centri egzistirali ovdje kroz dulji vremenski period. Sigurno je da su tu bile proizvađane snažno profilirane, Aucissa i lukovičaste fibule (iako se zbog neistraženosti ne smije zanemariti mogućnost proizvodnje i drugih tipova). Prisustvo velikog broja uvezenih fibula ukazuje na žive trgovinske veze ne samo unutar provincije Panonije nego i cijelog carstva, dok je jedan dio fibula došao u Sisak zajedno s legijama.

Dio materijala (35 komada) podvrgnut je u Institutu „Rugjer Bošković“ u Zagrebu analizi kemijskog sastava pomoću x-zraka, što predstavlja prvi pokušaj te vrste u Hrvatskoj. Voditelj projekta i autor teksta na tu temu je znanstveni savjetnik Instituta dr Vladimir Valković. Iako je i ovdje, na osnovi dobivenih rezultata materijal podijeljen u tri skupine, ne može se govoriti o podudarnosti s ranijom podjelom. U leguri prve skupine dominantan je kositar (37 — 67%), kod druge bakar (16 — 75%) te kod treće također bakar (68 — 78%). Jedino se za primjerke prve skupine može pretpostaviti da su bili proizvađani u Sisku, dok šarolikost sastava i rezultata druge i treće skupine onemogućuje stvaranje bilo kakvih zaključaka, izuzev onih u „sferi antičke metalurgije“.

Ukupno uzevši, arheološka znanost obogaćena je za jedan katalog u kojem je uspješno obrađena problematika antičkih fibula s područja Siska. Krećući se unutar okvira koje su omeđili kapitalni radovi s tog područja za ovaj teren (O. Almgren, E. v. Patek, I. Kovrig, J. Garbsch i dr.) autorica je uspjela

prostorno i vremenski dobro smjestiti sve predmete obrađene u ovom katalogu. Prava je šteta što je sažetak (napisan na engleskom jeziku) tako kratak jer bi u protivnom slučaju ova vrlo korisna publikacija bila lakše razumljiva i širem krugu stručnjaka. Preglednost ovog kataloga upotpunjena je i jednom tabelom na kojoj su nacrtani svi tipovi fibula. Vjerujemo da će djelo R. Košćević poslužiti kao poticaj za sveobuhvatniju znanstvenu obradu arheološkog materijala iz Siska.

Zoran Gregl

ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA U ZAGREBU I NJEGOVOJ OKOLICI, Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb 1981; Zoran Gregl: RIMSKA NEKROPOLA ZAGREB-STENJEVEC, Inventaria archaeologica 26, Zagreb 1981.

Tiskanjem zbornika radova *Arheološka istraživanja u Zagrebu i njegovoj okolini* i 26. broja međunarodne serije *Inventaria archaeologica* koja donosi prilog „Rimska nekropola Zagreb-Stenjevec“ zagrebačkog arheologa Zorana Gregla, Hrvatsko arheološko društvo dalo je još jedan doprinos pokušaju arheološke valorizacije Zagreba. Upravo objavljeni radovi prilog su sistematizaciji i objedinjavanju onog poznatog o Zagrebu čija arheološka slika danas, s obzirom na stupanj istraženosti, još uvijek liči na mozaik kojem nedostaju bitni dijelovi. Iako

su se od znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 1978. godine o 100. obljetnici Hrvatskog arheološkog društva mnoge stvari pokrenule s mrtve točke — nastavak istraživanja u Ščitarjevu, radovi na Medvedgradu, iskopavanja u Stenjevcu, Prigorju — još uvijek zagrebačkoj arheologiji nedostaje ona neophodna programska orijentacija i timski rad bez kojih se ubuduće ne mogu očekivati značajniji rezultati.

U svom prvom dijelu zbornik donosi priloge posvećene proslavi 100. obljetnice osnutka Hrvatskog arheološkog društva. Željko Rapanić piše o „Postanku arheoloških društava, njihovoj ulozi u razvitku arheologije u Hrvatskoj i doprinosu nacionalnoj kulturi“. Slijede prilozi Marina Zaninovića o „Šimi Ljubiću — utemeljitelju Hrvatskog arheološkog društva“, Dušana Jelovine o „Luji Marunu — utemeljitelju Hrvatskog starinarskog društva“ i Nenada Cambija o „Frani Buliću — utemeljitelju Hrvatskog društva za istraživanje domaće povijesti u Spljetu — Bihać“.

Drugi dio zbornika donosi priloge vezane za arheološka istraživanja Zagreba i njegove regije — nejasno je zašto su uvršteni radovi vezani za sisačko područje — u kontinuitetu od prethistorije do srednjeg vijeka. O „Paleolitiku na području Zagreba“ piše Mirko Malez, Ksenija Vinski-Gasparini o „Prethistorijskim nalazima s područja Zagreba i okolice“ i Branka Vikić-Belančić o „Etapama urbanog razvitka Andautonije i antičkom nasljeđu Zagreba“. Slijede prilozi Katice Simeoni o „Zagrebu i okolici u ranom srednjem vijeku“ Vladimira Sokola o

„Najnovijim arheološkim istraživanjima u Prigorju“ te radovi Stjepana Vrbanovića „Prilog proučavanju topografije Siscije“ i Marina Zaninovića „Siscia u svojim natpisima“.

Prilog Zorana Gregla „Rimska nekropola Zagreb-Stenjevec“, tiskan u posljednjem broju *Inventariae archaeologicae*, značajan je doprinos valorizaciji stenjevečke nekropole otkrivene koncem prošlog stoljeća. Od 128 paljevinskih grobova iz perioda ranog rim-

skog carstva (I i prva polovica II stoljeća) autor je izdvojio deset grobnih cjelina bogatih priložima keramike (posude i lampice), staklom, fibulama, novcem te predmetima izrađenim od željeza. Stenjevečka nekropola, po prvi put sistematski obrađena sa svom potrebnom dokumentacijom u jednom svom dijelu, bez sumnje indicira, što su djelomično potvrdila i prošlogodišnja istraživanja, postojanje uz Ščitarjevo (rimska Andautonija) drugog velikog rimskog naselja na području grada Zagreba.

Nenad Jandrić

...i časopisi

Umjetnost riječi 4/1981

Posljednji prošlogodišnji broj *Umjetnosti riječi* donosi studiju Miroslava Kravara „Prolegomena teoriji tonskoga heksametra“, studiju koja se nastavlja na niz istraživanja što ih je Kravar poduzimao u oblasti klasične kvantitativne metrike i njezinih postklasičnih imitacija, a koje su uobličene u nekoliko studija objavljenih u našoj periodici.

Ova je studija u centar svog zanimanja postavila tzv. tonski heksametar, zapravo surogat klasičnom grčkom i rimskom heksametru, koji danas postoji u velikom broju jezičnih varijanti. Sama je studija podijeljena na tri dijela: prvi je dio posvećen kratkom pregledu nastanka i geneze tonskog heksametra, drugi dio razmatra problem skandiranja klasičnog kvantitativnog heksametra, a treći je posvećen uspostavlja-

nju „apstraktne strukture“ krajnjih varijanti stiha: početnog kvantitativnog heksametra i današnjeg akcenatskog.

Razvitak tonskog heksametra prati autor od razdoblja kasne antike (od Komodijana, 3. st.), kad se u kvantitativnom heksametru pojavljuju prve „pukotine“, velik broj „nečistih“ metričkih rješenja. Autor u njima nalazi prodor akcenatskog sistema u kvantitativnu metriku. Nedosljedno građenje kvantitativnih stihova može se pratiti i u toku cijeloga srednjeg vijeka koji u pogledu metričke forme živi neprekidni dualizam: pristalice učenijih formi njeguju i dalje klasične kvantitativne oblike stiha, dok drugi stvaraju nove akcenatske oblike. Razdoblje humanizma ponovo afirmira vrijednosti antičke poetike, pa među ostalim i

antičke metrike, no inzistiranje na klasičnom dovodi do snažnijeg oslonca na skandiranje — autor će reći: umjetno-akcenatski reinterpretiranje antičkog uzora. Od 16. stoljeća tonski će se (akcenatski) heksametar proširiti u različitim kulturama Evrope: od engleske na zapadu do litavske na sjeveroistoku, od ruske do slovenske, srpske i hrvatske na jugu. Autor navodi cjelokupnu plejadu velikana stiha koji su u svom djelovanju posegnuli i za ritmičkim bogatstvom heksameterske forme: Goethe, Coleridge, Schiller, Carducci, Puškin, Klopstock, spomenimo samo najznačajnije. U našim se literaturama također afimira heksametar, i brojni se autori laćaju ove provjerene sheme: Vitezović, Križanić, Zrinski i drugi. Humanizam je, kako smo napomenuli, prema Kravaru pokušao obnoviti kvantitativnu metriku, i njegovi su glavni predstavnici u metrička objašnjenja uveli pojam iktusa. Analiza stihova originalne produkcije u ovoj liniji pokazat će da je iktus, zapravo, zamijenio akcenatske vrijednosti, „nadoknadio“ nemogućnost da se očitava izvorna kvantitativnost jezika. Dakako, piše Kravar, situacija se razlikovala od jezika do jezika, u skladu s njihovim fonološkim i fonetskim karakteristikama: u nekim se jezicima moglo približiti kvantitativnosti metra (npr. češki, siovački, mađarski, u nas štokavski govori). „Ali uz takve se stihove javljaju i prijelazni kvantitativno-akcenatski ili, kako sam ih drugdje nazvao, 'pseudokvantitativni', tj. takvi koji se doduše grade po latinskim prozodijskim pravilima, ali unatoč tome 'upadaju' više ili manje u akcenatski ritam jezika“, napominje autor. Na većem broju primjera dokazuje Miroslav Kravar da je i ovaj smjer objektivno vodio

u pravcu potpune afirmacije tonskog (akcenatskog) heksametra, iako s drugačijih polaznih pozicija.

Analiza početne i konačne faze u razvoju heksametra — kvantitativnog klasičnog i suvremenog tonskog (akcenatskog) — pokazuje na kraju Kravrove studije bitne razlike. Premda ova posljednja treba da u svijesti suvremenih čitalaca posvema nadoknadi antički kvantitativni stih, „apstraktne strukture“ jednog i drugog pokazuju se nesumjerljivima. „Iz svega što je ovdje izloženo proizlazi da je moderni tonski heksametar kao metričko-ritmička struktura u osnovi dogovorna analogija svoga antičkog prototipa, i to analogija koja se ne temelji na samom prototipu, već na njegovu skandiranom obliku, tj. takvu koji se, kao i njegov moderni „kvantitativni“ otisak, još 'piše' kvantitativno, a 'čita' akcenatski. (...) To u krajnjoj liniji znači da je heksametar, kao i antički stih uopće, preuzet u moderne jezike u akcenatski reinterpretiranu, gotovo unakaženu obliku. No i unatoč tim, tako reći, bastardnim osobinama modernog heksametra, za koje odgovornost snosi skandiranje njegova latinskog uzora, taj stih, osobito u drugome od svoja dva oblika — tonskom, ipak funkcionira kao kakav-takav ekviritmički otisak svoga originala, i to u veliku broju verzija u veoma različitim jezicima svijeta (...) Stoga nije čudo što se i dan-danas, makar i s vremena na vrijeme, zna pojaviti tu i tamo kao međunarodni instrument pjesničke riječi.“ Zaključuje na kraju Miroslav Kravar.

Zlatko Šešelj